

Поцелуйко Андрій, Вознюк Оксана. Концепція потестарної мегаполітії в перспективі консолідуючого націєтворчого міфу

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-1078-7615>

Поцелуйко Андрій - доцент кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки Львівського інституту Українського державного університету науки і технологій, кандидат філософських наук.
E-mail: senjababuin@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4186-6113>

Вознюк Оксана – доцент кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки Львівського інституту Українського державного університету науки і технологій, кандидат педагогічних наук.

© Андрій Поцелуйко, Оксана Вознюк, 22 травня 2022 р.

Ukraine since the Trypillia era is an oikumena, a space, a topos of potestiar megapolitys, organic social megastructures. We can outline two socio-systemic (socio-system-creating) paradigms: formalistic techno-bureaucratic and potestiar (from the Latin potestas - power, power), which is based on unwritten customary law, on the foundation of oral social communication. On the basis of the latter, large-scale potestiar megapolities can be created, which in the Indian tradition were called mahajanapadas. Polity (Greek πολιτεία - state) - a term used to denote a political unit of any level (political organization of a society) it is used as a generic for such concepts as "community", "leadership", "tribe", "state" and others. Potestiar megapolitys is the highest form of manifestation of the culture of oral social communication.

Територія України ще з трипільської доби це ойкумена, простір, топос потестарних мегаполітій, органічних соціальних мегаструктур.

Можна окреслити дві соціосистемні (соціосистемотворчі) парадигми -- формалістичну техно-

бюрократичну і потестарну (від лат. *potestas* — влада, міць), таку що базується на неписаному звичаєвому праві, на фундаменті усної соціальної комунікації. На базі останньої можуть створюватись масштабні потестарні мегаполітії, які в індійській традиції називались махаджанападами.

Політія (грец. *πολιτεία* - держава) - поняття, що використовується для позначення політичної одиниці будь-якого рівня (політичної організації того чи іншого суспільства), тобто воно використовується як родове для таких понять, як "громада", "вождівство", "плем'я", "держава" та інших. Потестарна мегаполітія вища форма прояву культури усної соціальної комунікації.

Першу парадигму можемо назвати породженням раціоцентричної культури, царством "калькулюючого розуму", другу проявом кордоцентричності. Кордоцентризм (від лат. «*cors* — серце) — розуміння дійсності не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» — емоціями, почуттями, внутрішнім, «душею». В європейській філософії кордоцентризм поділяли Б. Паскаль, нім. пієтисти і нім. романтики (Новаліс та ін.), частково Л. Феєрбах. Фундатори українського кордоцентризму Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич, Т. Шевченко і П. Куліш обґрунтовували його як ідею першості духу в цілісній людині-особистості. Згодом ця ідея була заново відкрита Ч. С. Пірсом — основоположником американського прагматизму. З цієї перспективи українська філософія є оригінальною і самобутньою, та такою, що має світове значення.

Цивілізацією називають вищий рівень розвитку культури. В академічній літературі це поняття

отоотожнюється зазичай з урбаністичною, формалістичною техно-бюрократичною соціокультурою. "Держава, що забезпечує систему суспільно-класових відносин і єдність території, становить основу цивілізаційної політичної системи." Отже згідно такого визначення, якщо немає класового антагонізму і технократичного механізму контролю, то немає і цивілізації. Іншими словами держава це технобюрократична мегаполітія.

Потестарні соціальні організми, в основі яких лежить природна воля також можуть мати мегаструктурний масштаб. Для таких соціосистем характерним є високий рівень розвитку психологічної культури (розвинута конфліктологія, психотехніки, телемічні стратегіями, мнемоніка). Тому питання чи правомірно називати такі соціальні організми цивілізаційними є дискусійним.

За концепцією Тьоніса суспільство містить у собі різні відносини та об'єднання людей і є таким чином продуктом людської волі. Індивідуальні вияви волі об'єднуються у колективну волю і цим у соціальну структуру. Теніс розрізняв "волю" двох типів: а) природну - основа "гемейншафту" (громади) і б) раціональну - основа "гезельшафту" (суспільства). Перша характеризує передусім традиційне суспільство, а друга індустріальне. Такі суспільства відрізняються один від одного на основі домінуючих у них норм.

Гемейншафт характеризує традиційне суспільство, яке ґрунтується на тісних родинних відносинах, на нормах любові, взаєморозуміння та захисту. Соціальні зв'язки базуються на кровній спорідненості, спільності локусу та

мови. Таку організацію спільного життя можна назвати «природним» суспільством, що базується на «природній волі».

Гезельшафт представлений у сучасному індустріальному суспільстві, що базується на економічних, безособових та штучних відносинах, на нормах економічної цінності, праці та споживання, а також на зв'язках, що належать до суспільного класу та економічних угод. Це ділова організація, в якій переважає «раціональна воля».

Гемайншафтні соціосистеми природним чином забезпечують гармонійні відносини в спільноті.

Це викликало захоплення уже навіть у античних авторів. Так наприклад у низки гелленських філософів і, відповідно, в суспільних уявленнях навіть сформувалися стійкі скіфофільські погляди щодо «чесних, незіпсованих молокоїдів», скіфів та сарматів. В «Іліаді» згадуються кіммерійці в контексті опису населення Північного Причорномор'я — «славні кобилодоїльці, що годуються молоком, бідні й найсправедливіші з людей».

Гелленський історик Ефор у IV ст. до н. е. пише, що скіфи «вигодувані на кобилячому молоці, перевищують усіх людей у справедливості». Ефор описує скіфів як народ, що утримав недоторканими добрі справедливі звичаї, втрачені гелленами. Відомо, що в його часи в Афінах зі скіфів набирали поліцейських-лучників, про що, зокрема, йдеться в творах античного поета Аристофана.

У I ст. до н. е. Страбон писав: «Ми вважаємо скіфів найбільш справедливими людьми, найменш схильними до злого умислу, які також є більше стримані і незалежні від інших, ніж ми».

Гарним поетичним словом описує менталітет традиційних соціосистем Гнат Хоткевич.

"Від устиду... від сорому"... Це так прекрасно звучало в устах сеї простої людини. Це було ознакою вищої культури цих "некультурних" людей. Там десь книги й університети, векселі і банки, експлуататори й дипломати, що дійсно вже обходяться "без усякого стиду й сорому" — і все це разом на купу називається культура. Там бистро одягають чи роздягають чоловіка, бистро переносять його з місця на місце, бистро готують йому якусь мішану з десятків інгредієнтів поплутану Іду. Але сон тої культурної людини неспокійний; вона не завжди насмілиться вийти вночі зі своєї щільно замкненої хати і піти всякими вулицями свого міста.

І є інша культура, без пари й електрики. Та, що наближує людину до людини, не відгороджує мурованими стінами, знає ціну людського слова. Там не замикають хати перед подорожнім, там спокійно йдуть і вдень і вночі людськими селищами, там дівчина може йти в ліс і не прийде їй в голову, що хтось зможе її зневажити.

Там існує й така молитва, де просить чоловік устерегти його... від "людської ненависті, від устиду й сорому". У культурних людей немає такої молитви. Стиду й сорому їм нічого боятися, бо вони їх не знають; що ж до людської ненависті, то культурні люди, як отой середньовічний рицар, пишуть на своєму прапорі: "Нехай ненавидять — аби боялися".

Потестарні політії в Україні існували до епохи Нового часу.

Стержнем потестарних соціосистем було усне звичаєве

право. Ретельно дослідила це явище Тетяна Кузик.

У працях XVIII ст., написаних, зокрема, тими авторами, що були в Січі, Запорозьке військо постає як громада усної соціальної комунікації: "При их Войске и правах никаких писменных дел и записок, к памяти достойных, не меется; того ради, яко прост народ, житие и пропитание всегда в войне и вольности своей имеют."

Носієм влади було «просто вільне Військо», яке делегувало її тільки «простій» старшині: «Власть приписывали они токмо кошевому, судье и куренным отаманам». Письменна людина не могла стати ні кошовим отаманом, ні військовим суддею чи осавулом. Так, неписьменними були: кошові отамани Павло Козелецький, Василь Сич, Яким Малий, Григорій Лантух; військові судді Іван Бурніс, Мусій Сухий, Павло Кирилов, Федір Товстоніг, Федір Сохацький, Павло Головатий; військові осавули Лук'ян Великий, Андрій Лях тощо. Неписьменним був і Петро Калнишевський, який, цілком імовірно, умів читати, а також більшість запорозьких «стариків». З-поміж 38 курінних отаманів, які 1761 р. підписали зобов'язання викорінювати гайдамаччину, тільки Гаврило Шарий замість «божественного хреста» написав своє ім'я та прізвище.

І документальні, й оповідні джерела засвідчують ритуалізовану відстороненість від влади військового писаря (який у старшинській ієрархії мав третю сходинку після кошового отамана та військового судді).

Неграмотність старшини та витіснення писарів на маргінес традиційної системи влади слугували підтриманню й відтворенню її колективного характеру, а також неможливіювали зносити старшини з оточуючим

світом без відома товариства, а відтак — запобігали зраді військових інтересів. Схожі обмеження збереглися в Задунайській Січі, де кошовому отаманові під страхом смертної кари було заборонено спілкуватися з османськими чиновниками віч-на-віч, без посередництва військового товмача й іншою, окрім української, мовою.

«Писар-стоян» уособлював підпорядкованість писемної комунікації усній. Як слушно зауважив Анатолій Бойко, в Запорозжжі «папір не мав авторитету, тоді як пам'ять стариків, яких шанували усі, була гарантією непохитності традицій». «Старинні козаки» не тільки «пам'ятали» зміст документів, втрачених під час пожежі, чи місцезнаходження пасіки Івана Сірка. У 1744 р. вони могли «пригадати» умови, на яких Богдан Хмельницький переходив під російську протекцію, і навіть перерахувати угіддя, що ними у ті часи «володіло і користувалося» Військо Запорозьке. Авторитетність січових звичаїв Ґрунтувалася на уявленні, що вони усувають з життя Війська все, що «могло бы возбудить зависть и подать повод к несогласиям». Грамотних вважали потенційною загрозою єдності січової громади.

Запорозька «вольность» означала свободу від писаного закону, а військова «простота» своєю амбівалентністю та кепкуванням над усім серйозним та офіційним нагадувала описану Михайлом Бахтінім карнавальну «дурість». Вона втілювала і колективну мудрість Війська Запорозького, і його нарочите невігластво. Саме «простота» у поєднанні з «писарским невнушением» нібито заважала січовикам розуміти й виконувати окремі маніфести Катерини II, ордери гетьмана Кирила Розумовського, укази Сенату

тощо, особливо про ліквідацію виборності військової старшини. Окремі взірці дипломатичної риторики «простого Війська» нагадують пародію на жорстку регламентованість документообігу між установами та формуляру документа.

Життя «в простоті і вольності» формувало в запорожців доволі специфічне уявлення про так званий нормативний взірець особистості та її спосіб життя. Так, запорожці сприймали за образу військової честі, коли їх називали «бездельниками», або радили купцям везти в Січ на продаж тільки дьоготь і горілку. Але торгово-ремісничче перед містя Гасан-Баша не дарма було винесене за межі самої Січі: «обыкновенно хвалилися запорожцы тем, что они не должны работать, но препровождали всю свою жизнь в праздности». В донесенні до гетьмана Кирила Розумовського з Коша писали, що «запорожские козаки собственной своей зкономии не содержат и хлеба не пашутъ». «Справжній» запорожець зверхньо ставився навіть до тих «людей» (інакше «баб»), що належали до січової громади, наділяючи їх образливими прізвиськами: рибалок — «ниткоплутами» або «мокрогузами» («не забывая при этом и других статей»), шинкарів — «брагарниками», торговців — «щепетинниками», тих, хто займався скотарством — «коровниками». До розряду «людей» відносили й канцелярських служителів та школярів («шенцевенци»).

Усупереч описаній градації соціально престижних занять, за часів Нової Січі «просте вільне Військо» дедалі більше залежало від гостроти пера, а не списа. Вісімнадцяте століття — століття межувань, секвестрів та канцелярій — у 1740-х роках накрило паперовим потоком

і Запорозжя.

За часів Нової Січі паперизація витісняла етнографічну застиглість Запорозжя на сторінки «Історій» та «Записок». Розбалансовувався й розсипався архаїчний світ, де свободу несвободу визначали загальна «згода», «простота» і «войсковое обійкновение», залишаючи по собі окремі уламки — носіїв культурних домінант і констант уже неіснуючого соціуму. Одним із них був Сидір Білий, який вочевидь відчував тугу за часами, коли не було писаних законів, чітко окреслених кордонів, комісій для розміну претензій, коли все вирішувалося «общими простими голосами», коли «мокрогузи», «коровники», «крамарі», «шенцевенци» та «інші баби» схилялися перед «лицарями».

Однак досвід потестарних формацій з їх кордоцентричністю є перспективним підґрунтям творення сучасних комунітаристських концепцій.

Список джерел

1. Кузик Т. «З письма та письменних людей нема добра»? Запорозька Військова канцелярія, військова «простота» й «проста вольниця», Київська академія 5, 125-143.
2. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии = Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie. — М.: Фонд Университет, СПб.: Владимир Даль, 2002. — 450 с.
3. Ионин Л.Г. Социологическая концепция Фердинанда Тённиса // История буржуазной социологии XIX — начала XX века / Под ред. И.С. Кона. Утверждено к печати Институтом социологических исследований АН СССР. М.: Наука, 1979. С. 164-179.